

Bölüm 6

II. ABDÜLHAMİD'İN DIŞ VE İÇ SİYASETİNDE ULEMA

Barış ERTEM¹

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin güç ve toprak kaybının, dağılma sürecinin hızlandığı son dönemlerinde tahta çıkan II. Abdülhamid, devletin toprak kaybı ve dağılma sürecini durdurmak, en azından mümkün olduğu kadar yavaşlatmak amacıyla elinde bulunan tüm imkânları kullanmaya çalışmıştır. Abdülhamid'in bu çabası, Osmanlı ve İslâm coğrafyasında önemli, hatta zaman zaman belirleyici aktörler olan İslâm uleması ve tarikatların, onun iç ve dış politikasında önemli bir yer almasına sebep olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin İslâm coğrafyasındaki pozisyonunu güçlendirmek ve bu coğrafyanın olanaklarından faydalanmak için dış politikasında “Halife” unvanını kullanmaya özen göstermiştir. İç politikada ise devletin parçalanmasını engellemek, bütünlüğünü sağlamak ve korumak için İslâm inancının bütünleştirici gücüne, dolayısıyla “İslâm Birliği” politikasına yönelmiştir.

Bu durum, Abdülhamid'in gerek dış gerekse iç politikasında din adamları, ulema ve tarikatların etkisini artırmış, onların Abdülhamid Dönemi siyasetinde belirli bir yer almalarına sebep olmuştur.

II. ABDÜLHAMİD'İN DIŞ POLİTİKASINDA ULEMA VE DİN ADAMLARI

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Sultan II. Abdülhamid, özellikle toprak bütünlüğünü korumak için siyasette “İslâm Birliği” ilkesini benimsemiştir. Siyasî otoritesini Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında da güçlendirmek için ise taşıdığı Halife unvanından yararlanmıştır. Bu dış politika çerçevesinde, İslâm ülkeleri ve Uzakdoğu'da kendisine bağlı kişileri görevlendirdiği, buralarda eğitim ya da

¹ Öğr. Gör. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, ertemb@itu.edu.tr

sini koruyabilmek için elindeki en uygun imkân olan Halife unvanını ve İslâm'a dayalı birlik anlayışını kullanan bir siyaseti tercih etmiştir. Bu bağlamda, Halife unvanı ve bu makama bağlı tarikat ve din adamlarını bir taraftan dünyada Müslüman nüfusun bulunduğu bölgelere gönderirken, diğer taraftan Osmanlı coğrafyasındaki istikrarı koruyabilmek için iç politikasında da onlara yer vermiştir. Bu siyaset tercihi, Abdülhamid ile tarikatlar ve ulema arasında yoğun ve karmaşık bir ilişki/denge sisteminin gelişmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Sultan Abdülhamid'in bu siyasetinde arzu ettiği yer ve himayeye sahip olan tarikatlar ve ulema, statükoyu korumak için II. Abdülhamid yönetimine sadık kalırken, bu himaye ve siyaset atmosferinin dışında kalan bazı tarikatlar ve ulema ise “yenilikçi” bir politika ile muhalefete doğru eğilim göstermiştir. Bu eğilim, zamanla onları Jön Türkler/İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlaştırmış, bu yakınlaşma sonucunda, bazı tarikatlar ve bir kısım ulema, 1908'de II. Meşruiyet'in ilânına hatta 1909'da Abdülhamid'in tümüyle iktidardan düşürülmesine kadar, genellikle seküler dünya görüşüne sahip Jön Türklerle son derece yakın bir işbirliği içerisinde çalışmışlardır.

KAYNAKLAR

- Abdürreşid İbrahim, (1987), *Alem-i İslâm*, Haz: Mehmed Paksu, İstanbul
- AHMED, Y. (2017) “Sultan II. Abdülhamid Karşıtı Ulema”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, İstanbul: TBMM Millî Saraylar, s.332-352
- AKİS, M. (2017) “Sultan Abdülhamid Döneminin Tarikatlara Yönelik Politikası ve Yarı Askerî Tarikatlar”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, İstanbul: TBMM Millî Saraylar, s.137-153
- CEMAL, B. (1955) *Şeyh Sait İsyanı*, İstanbul: Sel
- ÇADIRCI, M. (1991) *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- ERTEM, B. (2012) *Türkiye'de Kürtçülük: 1950-1984*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
- ERTEM, B. (2013) “Resmî Belgeler ve Basında Menemen Olayı”, *History Studies: International Journal of History*, 5(1), s.157-179
- GEORGEON, F. (2003), *Abdülhamid II*, Paris: Fayard
- GEORGEON, F. (2006), *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Homer Kitabevi
- GÖLPINARLI, A. (1931), *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul: Devlet Matbaası
- HAKSEVER, A. C. (2009), “Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşîlik ve Nakşibendîlik Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 38, s.39-60
- HANIOĞLU, M. Ş. (1985), *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim

- KARA, İ. (1993), “Tarikat Çevrelerinin İttihat ve Terakki ile Münasebetleri”, *Dergâh*, Cilt 4, Sayı 43, s.14-15
- KARA, İ. (2005), “Turban and Fez: Ulema as Opposition”, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Ed. Elizabeth Özdalga, London/New York: Routledge, s.162-200
- KARA, M. (1980), *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- KARA, M. (1992), “II. Abdülhamid Dönemine Tasavvuf Tarihi Açısından Genel Bir Bakış”, *II. Abdülhamid ve Dönemi Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Seha Yayınları, s.65-73
- KILINÇ, A. (2011), “II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt 1, Erciyes Üniversitesi Yayınları no.184, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, s.265-279
- Mahmud Celaledin Paşa, (1985), *Mirat-ı Hakikat*, Neşreden: İsmet Miroğlu, İstanbul
- OCAKLI, A. (1999), “XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başında Çin Müslümanları ve Osmanlı İlişkileri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt:1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.588-593
- OKYAR, A. F. (1980), *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul: Tercüman
- OSMANOĞLU, A. (1984), *Babam Sultan Abdülhamid*, Ankara: Selçuk Yayınları
- ÖKE, M. K. (1991), *Saraydaki Casus: Gizli Belgelerle Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery*, İstanbul: Hikmet Yayınları
- ÖZCAN, A. (1994), “Sultan II. Abdülhamid ve Hindistan Müslümanları”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, s.125-139
- ÖZTUNA, Y. (2008), *II. Abdülhamid: Zamanı ve Şahsiyeti*, İstanbul: Kubbealtı
- RAMSAUR, E. (1942), “The Bektashi Dervishes and the Young Turks”, *The Moslem World*, Vol.32, No.1, s.7-14
- SILVERSTEIN, B. (2011), *Islam and Modernity in Turkey*, New York: Palgrave MacMillan
- SIRMA, İ. S. (1977), “Fransa’nın Kuzey Afrika’daki Sömürgeciliğine Karşı II. Abdülhamid’in Panislamist Faaliyetlerine Ait Birkaç Vesika”, *Tanin Enstitüsü Dergisi*, No.7-8, s.157-183
- SIRMA, İ. S. (1979), “Sultan II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3-4, s.199-205
- Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, (1992), *Senusiler ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Ses Yayınları
- TOPUZ, E. (2020), “Meşruti Rejimin Memnuniyet Ölçeği: Kutlama Mesajları”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (2), s.420-432
- YÜCER, H. M. (2003), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul